

probleme slovenske družbe 1897–1914. O ljudski kulturi kot stvarnosti in mitu je strnil poglavitna spoznanja Slavko Kremenšek. Frane Jerman pa je analiziral filozofijo dr. Aleša Ušeničnika in slovensko moderno. Ilustrativen je prispevek Primoža Kurenta o vplivih modernih struj na slovensko glasbo pred prvo svetovno vojno, ki osvetljuje dostikrat premalo upoštevano vzporednico k literarni moderni. Tomaž Brejc je upošteval nekatere novejši vidike, ko je prispeval prikaz *od impresije k simbolu: tokovi v slovenskem slikarstvu 1902–1918*. Upoštevanja vreden in marsikomu nov je prikaz Tineta Kurenta o simbolizmu v Plečnikovih prevodih iz Prešerna, Cankarja, Župančiča, Seliškara in iz ljudskih rek in arhitektonski jezik. Kljub temu da je bila na simpoziju pretežno v ospredju književnost, pa smo znova dobili potrdilo, da s širšega vidika ni mogoče dobiti kulturne in umetnostne podobe brez interdiscipliniranih osvetlitev.

Pred nami je obsežno in bogato gradivo, ki ga je vredno upoštevati v praksi, zlasti tam, kjer gre za kompleksna spoznanja in živ raziskovalni utrip. Verjetno je na vseh simpozijih te vrste nekaj podobnega: zaradi demokratične egalitarnosti in omejenega časa so posamezni referati fragmentarni, ponekod gre za mikroprobleme, za komparacije po sili, kar moramo razlikovati od tistih samoumevnih primerjav, ki argumentirano govorijo in so organsko nastale, pa mikroanalize, ki so potrdile veljavo pri specifičnih problemih in vidikih. Ni se mogoče izogniti misli, da bi ta ali oni avtor mnogo več prispeval k problem-skemu vozlišču, če bi imel na voljo več časa za referiranje študijske vsebine. Ne kaže pa prezreti, da so nekateri razpravljavci vseeno uspeli, da so v mejah (časovnih) možnosti strnili vse bistveno in prispevali z inovativnimi pogledi, s poglobitvami, in tako lahko upravičeno govorimo o obogatitvah spoznanjih.

Igor Gedrih

Srednja vzgojiteljska šola v Ljubljani

LINGVISTIČNA ANTROPOLOGIJA

Stane Južnič, *Lingvistična antropologija*, izdala Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, založila Dopisna delavska univerza Univerzum, Ljubljana, 1983.

Knjiga z obetavnim naslovom *Lingvistična antropologija* je delo sociologa in profesorja Staneta Južniča, slovenski in tudi jugoslovanski javnosti bolj znanega po člankih in monografijah o političnih, socialnih in splošnokulturnih vprašanjih sodobnega sveta in še zlasti držav Latinske Amerike. Knjiga je dozorevala celo desetletje, saj je njena prednica – skripta z enakim naslovom – izšla že leta 1973 kot študijski pripomoček za študente komunikologije, zdaj pa je precej prirejena in dopolnjena na voljo tudi širšemu krogu strokovnjakov in ljubiteljev, ki jih kakorkoli zanima jezik kot pomembna pojavnost v človekovi kulturi. Če rečem, da je delo zorelo deset let, mislim na konkretno oblikovanje snovi, tiho ukvarjanje z družbenimi in kulturnimi razsežnostmi jezika (predvsem z nekaterimi vidiki slovensko-srbohrvaške situacije) pa sega že v leta piščevega odraščanja na slovensko-hrvaški meji in na začetke njegovega jezikovnega in narodnega samozavedanja. Prav zaradi rahločutnega opisa te poti, ki je zaradi svoje avtentičnosti zame najdragocenejši del te knjige, sem po njej segla z velikim pričakovanjem.

Delo naj bi tako po tematiki kot tudi po zajeti snovi zapolnilo vrzel v našem poznanju jezikov sveta, njihove zemljepisne razširjenosti, sorodstvenih vezi, vsaj fragmentarnih, čeprav zelo raznorodnih dejstev iz njihove politične in kulturne zgodovine, mešanih jezikov ipd. Veliko tega, kar knjiga prinaša, je sicer raztreseno že po enciklopedijah, priročnikih, revialnem in celo dnevnem tisku, po domači in predvsem tuji strokovni literaturi; zaokroženo podoba – skozi sociologovo videnje – pa bi dala lahko prav ta knjiga.

Južničeva knjiga ima pet temeljnih poglavij (O proučevanju jezika in njegovi opredelitvi; Izvor in raznoterost jezika; Človek, kultura in jezik; Jezikovne meje; Stratifikacijska vloga jezika); sledi jim inventarizacija (popis) jezikov, stvarno kazalo in bibliografija osrednje uporabljene literature z imeni vodilnih raziskovalcev posameznih področij, del bibliografskih enot pa je omenjen le v besedilu. Pisec izhaja iz anglosaške in francoske strokovne literature, dokaj izčrpno upošteva še izvorna dela in prevode, izšle na srbohrvaškem jezikovnem območju, redkeje priteguje še kaj drugega, npr. ruske in poljske pisce. Izmed slovenskih del omenja le jezikoslovna, in sicer Toporišičevo *Slovensko slovnico* iz leta 1976, v besedilu pa še *Slovenska narečja* T. Logarja. Seveda bi se dalo pritegniti še kaj drugega slovenskih (pa tudi jugoslovanskih) avtorjev; od slovenskih naj omenim prispevke o zvrstnosti, študije pedagoginje O. Kunst-Gnamuševe, prispevke naših avtorjev iz lingvistične prazgodovine, psiholingvistične prispevke naših psihologov itd., ali pa pokazati vsaj nekoliko več posluha za sociolingvistična vprašanja, ki so bila obravnavana na portoroškem posvetovanju, in to posvetovanje sploh pravičnejše predstaviti. Tega očitka niso sprožila nekakšna vase zagledana narodnostna čustva, ampak zavest, da bi v knjigi, napisani najprej za slovenskega bralca, morala biti prav natančnejša analiza pretekle, polpretekle in sodobne slovenske in jugoslovanske sociolingvistične problematike zanesljivo izhodišče za širše komparativne prikaze, hkrati pa tudi priložnost za avtorja, da bi ustvarjalno prispeval k tej disciplini, kot jo je nakazal že v uvodu v knjigo, in se izognil preveliki kompilaciji. Poleg tega bi prav tak pristop zanesljivo razširil bralni krog. Piščeva orientacija seveda ni naključna, in to se vidi tudi iz rabe strokovne terminologije, govorim predvsem o jezikoslovni, saj se avtorju ni zdelo potrebno niti izhajati iz domačega izročila niti ustvarjati mostov k njemu, zato se zdi tudi citiranje Toporišičeve slovnice bolj formalno kot vsebinsko vprašanje. In ker bo knjiga prišla v roke tudi slavistom, je prav, če njeni jezikoslovni plati posvetimo nekaj besed.

V knjigi gre za sociološki in kulturološki pristop k jezikovnim vprašanjem. Eden njenih osrednjih izrazov je izraz *lingvistična antropologija* – stoji celo v naslovu – zato bi upravičeno pričakovali, da ga bo pisec natančneje določil ter jasneje snovno in metodološko razmejil od lingvistične/jezikoslovne veje *antropološka lingvistika/antropološka filologija(?)/antropolingvistika* (ta se je konstituirala predvsem iz preučevanja jezikov brez pismenstva), ne pa jo z njo popolnoma enačil »ki bi ji nekateri rekli kar antropolingvistika«, str. 23). S tem seveda ne mislim, da med njima ni nikakršnih stičnih točk, da ne morata črpati druga iz druge, izraziteje poudarjena različnost pa bi nujno poglobila sociološki pogled na obravnavano snov in omogočila več tvornega medsebojnega dopolnjevanja in oplajanja, odpravila bi tudi občutek meglenosti, tavanja in površne splošnosti, ki se med branjem te knjige tudi ob drugih vprašanih prerad prikrade.

Južnič je s to knjigo pokazal široko razgledanost, čeprav ni zmeraj najzanesljivejši informator. Dotika se ali obravnava široko paleto najrazličnejših, pogosto temeljnih vprašanj, npr. o izviru jezika, poligenezi in monogenezi jezikov, vrojenosti ali priučenosti jezikov, mehanizmu (jezikovnega) sporazumevanja, naravi jezika, razplastitvi jezikov, mešanju jezikov itd. Jezika se loteva kot bistvene sestavine očlovečenja, s katerim je kar najtesneje povezana in prek katerega se razodeva človekova dolga civilizacijska pot. Veliko pomembnost jezika – to ni le sredstvo za sporazumevanje, temveč človeku pomaga pri obvladovanju sveta in tipanju vase – je človek intuitivno zaznal in izrazil v mitih, ki jeziku radi pripisujejo božanski izvir. Nekaj tovrstnega gradiva navaja tudi Južnič, omenja

pa tudi skrajna razmerja do govorjenja (číslanje redkobesednosti ali číslanje retorike). Veliko premalo pozornosti posveča sakralni vlogi jezika, saj je (bila) v preprostejših družbah pogosto zelo izrazita, in jo vedno znova odkrivamo tudi pri etimološkem razlaganju besedja (redkeje pri razlaganju besednih zvez in rabe slovničnih oblik), in ne le v etnoloških opisih posameznih ljudstev. Prav za te družbe je preveč poudaril vlogo političnega jezika; to je zvrst, ki je zlasti v sodobnih integriranih družbah zaradi povezanosti z oblastniško močjo pridobila precejšen vpliv na družbeno življenje in vrednostne sisteme.

Knjiga se začena s predstavitevjo ved in vej, ki se z jezikom znanstveno ukvarjajo. Središčno mesto pripada lingvistiki ali jezikoslovju (Južnič uporablja tudi zastareli izraz jezikoznanstvo), a zanj pravi, »da je sporna zadeva, kako to vedo opredeliti, ker samim jezikoslovcem ne pomeni eno in isto. Obstajajo pač zelo različna jezikoslovja; ne le da je, kot bomo zapažali, veda doživljala lasten razvoj, marveč je še vedno ne moremo neprizivno disciplinarno določiti.« S takšno trditvijo bi se težko strinjali, saj ima jezikoslovje natančno določen predmet raziskovanja in oblikuje ustrezno znanstveno metodologijo, razvoj (novih) vej, pozornih le na posamezne vidike preučevanja jezikov/jezika in pogosto odvisnih od razvoja drugih ved in novih raziskovalnih potreb, tudi če so interdisciplinarno zasnovane, pa le dopolni temeljno znanost. To velja tudi za druge znanosti.

Južnič omenja nekaj disciplinarno zasnovanih vej, npr. *fonetiko* (sam jo sicer imenuje pomožno vedo, proučuje pa fiziološke podstave za tvorbo glasov, njihove fizikalne lastnosti, pa tudi grobo fiziološko podlago slišanja, predvsem sestavo ušesa in pretvorbo zvočnega v elektrokemičnega), *nevrolingvistiko* (razvila se je predvsem z razvojem nevrologije in nevrokirurgije; ker sta omogočili natančnejše poznanje sestave in delovanja možganov in živčevja, se je poglobilo tudi poznanje fizioloških osnov pretvorbenih mehanizmov pri govorjenju in razumevanju govorjenega), *psiholingvistiko* (prispeva poznanju duševnih procesov pri govorjenju in razumevanju povedanega), *semantika* (na meji s filozofijo je predvsem splošna semantika; tista pa, ki jo omenja Južnič, se je razvila pri etimoloških analizah besedja v nedrhi primerjalnega jezikoslovja), omenja še *antropolingvistiko* itd.

Ne morem se ustavljati pri vseh raznorodnih pripombah, ki se porajajo ob branju Južničeve knjige in ki jih je za knjigo z resnejšo znanstveno ali publicistično težo odločno preveč, tudi če upoštevamo, da je širina obravnavanega res velika. Jezikoslovno nekoliko bolj izobražen in jezikovno zahtevnejši bralec bo pogosto neprijetno presenečen ob piščevem površnem poznanju jezikoslovja in jezikoslovne zgodovine, ob ohlapnih in gostobesednih definicijah ter pogosto nerazmejenih pojmi, ob avtorjevem premalo smotrnem in predvsem nenatančnem črpanju iz teh ved. Kako bi sicer lahko pojasnili trditve, kot so npr., da dialektologija preučuje odnose med narečjem in jezikovnim standardom (str. 55; izraz jezikovni standard uporablja namesto knjižnega jezika); da jezika ni preprosto definirati že zato, ker »Sam pojem 'jezik' je v ohlapni rabi in že etimološki izvor v velikem številu jezikov, tako tudi slovenskem, kaže na mnoge dvoumnosti« (str. 46), iz česar je videti, da pisec ne ločuje med poimenovanjem in pojmom – nerazločevanje med obema je opazno tudi še na drugih primerih – saj definicija sploh ne bi bila tako težavna, če bi bila odvisna od etimološke razlage poimenovanja; da sta se znanost o jeziku kot zgodovinska veda in iskanje prajezika oblikovala šele v začetku 20. stoletja (str. 31) in druge nerodnosti v poglavju Pota napredovanja; da so fonemi »minimalne enote razlikovalnega glasovnega obeležja« (str. 52), kar je dosti manj jasno, kot veljavna definicija, da so fonemi glasovi s pomenskorazločevalno vlogo; da je »starogermanski jezik« prednik romanskih jezikov (str. 116); neprimerna je raba fizikalnega termina »zakon najmanjšega odpora« (str. 109 dr.), saj gre le za ekonomizacijo pri artikulaciji; popreproščeno je iskanje neposredne zveze med jezikovno ekonomizacijo in analitično oziroma inkorporativno jezikovno zgradbo (str. 109); vsebinsko ponesrečena je primerjava med skladateljem in jezikoslovcem (str. 51); omenjanje »polglasniškega e« kot slovenskega samoglasniškega fonema (str. 53) kaže na neločevanje med fenomenom in grafemom; nepotrebno je vnašanje

biologističnih in sociološko obremenjenih karakteristik v razlage normalnih smeri pomenskih sprememb, npr. »Pomen besede lahko degenerira, nekako se izrodi, dobi negativen, slabšalni prizvok, morda celo vulgaren in opolzek, nespodoben pomenski odtenek« in »Pomen besede lahko tudi napreduje, kar pomeni, da pridobi ugled in veljavo« (oboje str. 114); zaželena bi bila večja eksaktnost in razločevalnost pri predstavitvi interesnih govoric in tudi mešanih jezikov; diglosije vsebinsko ne razmejuje od bilingvizma; premalo poglobljeno obravnava lastnosti knjižnega jezika in njegovo razmerje do narečij in drugih zvrsti kakega jezika; ni jasno, kaj misli s trditvijo, da sta Ciril in Metod le »približno zabeležila jezik, ki ga je govorilo slovansko prebivalstvo okolice Soluna« (str. 121); ne drži, da so dvojino izgubili vsi slovanski jeziki razen slovenščine (str. 120), saj jo poznata še obe lužiški srbsčini; terminološko uporablja neterminologizirane besede, npr. *zvok* (pod vplivom sh. *zvuk*) namesto sln. *glas*, ki ga identificira celo s fenomenom; trdi, da »fektivni jeziki spreminjajo besede v konicah« (str. 117), pri čemer mu pomeni konica 'končnica'; namesto izraza *poved-i* uporablja *poved-a*; ponekod slabi prevodi povsem zameglijo smisel povedanega, npr. angl. *content words* prevede z *besede vsebine* (v besedilu je rod. mn. *besed vsebine* str. 287), čeprav je tudi iz podane ilustracije jasno, da gre za *vsebinske* oziroma *ključne besede* itd.

Želeti bi bilo, da bi bil pri obravnavi posameznih vprašanj bolj odprt in dosleden. Ko piše o poligenezi in monogenezi jezikov in s tem o vprašanih prajezika, piše z različno naravnostjo. Hipotezo o monogenezi zavrača kot idealistično in vztrajanje pri njej ima za »tudi ideološko motivirano«, čeprav dandanes o tem vprašanju ne moremo dati dokončnega odgovora. Tako primerjalno kot tipološko (zlasti, kar zadeva menjave struktur) vemo o jezikih sveta še veliko premalo, pri čemer je še posebej opazna njihova neenakomerna preučенost. Vendar pa nas nedvomni uspehi v iskanju genetičnih vezi med posameznimi evro-azijskimi in severnoafriškimi jezikovnimi družinami, naj omenim le nostratsko teorijo, ki jih po svoje lahko primerjamo z obdobjem iskanja genetičnih sorodnosti med indoevropskimi jeziki, nedvomno silijo k previdnejšim formulacijam.

Nerazumljiva je tudi tendenčnost, s katero pisec vpleta v knjigo izbrane fragmente iz zgodovine jezikoslovja, npr. zagledanost raziskovalcev v indoevropske jezike kot najpopolnejše jezike, zaradi česar je jezikoslovje »natančno sledilo potrebi po ideološkem opravičevanju evropskega imperializma, grozodejstev kolonizacije in zatrdil o evropski kulturni superiornosti«; jezikoslovju pripíše oblikovanje rasističnega arijsstva, čeprav je krivo le za paleozgodovinski etnolingvistični konstrukt, beseda *arijski* pa pomeni le isto kot *iranski*; biološki evolucionizem povezuje s knjižnim normiranjem; ljudsko etimologijo predstavlja kot znanstveno itd. S tem da jezikoslovno znanost iztrga iz časovnega konteksta vsakokratne družbene klime, miselnih tokov in njihovega medsebojnega prepletanja, ustvarja vtis, da je jezikoslovje igralo predvsem negativno in nazadnjaško vlogo, ne pa – kot vse druge vede – kljub vsem ovinkom in stranskim potem bistveno obogatilo človekovo vednost in pripomoglo k njegovemu napredku.

Knjigi zmanjšujejo objektivnost tudi piščeve presenetljive in silovito čustveno obarvane reakcije, ko govori o domačem (slovenskem) jezikoslovju. Nekje sicer posplošeno trdi, »da se pri nas razveseljujejo kažejo premiki v znanosti o jeziku v smeri, ko bo postala interdisciplinarna«, a ne pove jasno, na kaj misli, saj jezikoslovce praviloma enači z »normirci«, te pa (posmehljivo) z zdravniki.

Želeti bi bilo, da bi bila knjiga ob morebitnem ponatisu tudi jezikovno skrbneje pripravljena, saj poleg številnih tiskovnih (*po odvočnosti* nam. *po zvočnosti?*, *Sloenci* nam. *Slovenci*, *lojalnot* nam. *lojalnost*, *mesto* nam. *meso*, *statistični* nam. *statični* idr.), slovničnih (pogosto manjka zanikani rodilnik, ki je v knjižni normi še trden uzus; raba daj. *tistemu* nam. *mestn. tistem*; napačne kongruence, npr. *med jezikom, ki nista* nam. *med jezikoma, ki nista*,

idr.) in pravopisnih napak (predvsem nenavadne ali napačne stave ločil) kar mrgoli ohlapnosti v izražanju.

Naj sklenem: knjiga je v nekaterih točkah (poglavje o divjih otrocih) prijetno branje, vendar pa bi od avtorja, ki zna subtilno razmišljati, pričakovali več pretehtanih in preverjenih trditev in manj prelahkotnega duhovičenja, kot ga je pokazal s stavkom »čepprav smo mnogi že sprejeli popravek Nikolaja Kopernika (1473–15437), da se zemlja vrti okoli Sonca in ne Sonce okoli Zemlje (...).«

Alenka Šivic-Dular
Filozofska fakulteta v Ljubljani

PRVA MONOGRAFIJA O J. V. VALVAZORJU V SLOVENŠČINI

Branko Reisp, Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor. Mladinska knjiga, Ljubljana 1983, 431 strani.

Zadnji čas sta izšli na Slovenskem dve kapitalni deli, ki monografsko obravnavata sicer tujejezično, a za slovenski kulturni prostor, kakršnega zaznavamo danes, še kako pomembno duhovno delovanje v prehodnem obdobju iz srednjega v novi vek. Prvo je dr. P. Simonitija knjiga *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*, ki je izšla l. 1979 pri Slovenski matici in že po naslovu sodeč posvečeno razčlenjevanju latinske produkcije, ki je kakor koli povezana s slovenskimi tlemi. Drugo tako delo je posvečeno nemško pišočemu J. V. Valvazorju. In o njem tu nekaj besed.

L. 1983 je izšla pri Mladinski knjigi monografija z naslovom *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ni naključje, da je njen avtor dr. B. Reisp, saj je že dotlej mogel veljati za enega najboljših poznavalcev Valvazorjevega dela, kakor je soditi po njegovem sodelovanju pri posodobljenih in delnih izdajah le-tega v slovenskem jeziku in ne nazadnje trudu pri častitljivem, faksimiliranem ponatisu celotne Slave vojvodine Kranjske leta 1970–1974.

B. Reisp je snov smiselno razdelil v sedem poglavij, v katerih obravnava Valvazorjevo življenje in delo. Prvo predstavlja kontekst, v katerem se je imelo spočeti, a tudi uresničilo Valvazorjevo življenjsko delo, ki zlepa ne bo izgubilo svoje pomembnosti za študij duha in razmer na obsežnem delu slovenskih tal po zatonu srednjega veka in vzponu novega. Poglavje je skrben celosten prikaz dobe tako z vidika splošne zgodovine kot posameznih panog kulturne zgodovine druge polovice 16. in 17. stoletja, kar zagotavlja plastično predstavo o dogajanju – na sinhroni ravni – in na drugi priča o tisti kontinuiteti, ki je potrebna za ohranitev, če ne tudi napredovanje in rast določene kulturne sestavine. V tej zvezi je primerno opozoriti na troje Reispovih ugotovitev: 1. da je bil to čas izrednega razvoja domoznanstva in plemiške kulture, v kateri so prevladovali severnjaški umetnostni ideali. 2. da tedaj še niso ločevali znanosti od literature, ki je bila v tem času in še pozneje ne glede na zvrst in jezik enotna celota. Zgodovinopisje se je razvijalo v okviru literature kot njena posebna zvrst. 3. ob vsem navedenem znanstvenem in kulturnem delu trajnejšega pomena ni mogoče spregledati, da najpomembnejši proces v evropskem miselnem razvoju 17. stoletja, postanek modernih naravoslovnih ved in s tem spremenjeni pogled na svet pri nas in v Avstriji nasploh do srede 18. stoletja ni našel odmeva. Izjema je J.V. Valvasor, ki je s svojo izjemno osebnostjo, evropsko razgledanostjo, entuziastičnim znanstvenim prizadevanjem prehitel čas in okolje.